

PAPER DETAILS

TITLE: KAZAK YAZAR TAYIR JOMARTBAYULI'NIN "QIZ KÖRELİK" ROMANIN YAPI, TEMA VE ANLATIM AÇISINDAN INCELENMESI

AUTHORS: Yerlan ZHIYENBAYEV,Shakhida JUMABAYEVA

PAGES: 65-75

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2573081>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

1) Dr.

Yerlan ZHIYENBAYEV

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası
Türk-Kazak Üni.
Türk Filolojisi Böl.

yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz

 0000-0001-9234-4780

2) Shakhida JUMABAYEVA

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Lisansüstü Eğitim Enst.
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi

shakhida.jumabayeva@hbv.edu.tr

 0000-0001-5997-5847

 10.56387/ahbvedebiyat.1153359

Gönderim Tarihi: 02.08.2022

Kabul Tarihi: 13.12.2022

Alıntı: ZHIYENBAYEV Y,
JUMABAYEVA, S. (2022). "Kazak
Yazar Tayır Jomartbayuli'nin 'Qız
Körelük' Romanının Yapı, Tema ve
Anlatım Açısından İncelenmesi".
AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi, (7), 65-75.

KAZAK YAZAR TAYIR JOMARTBAYULI'NIN "QIZ KÖRELİK" ROMANININ YAPI, TEMA VE ANLATIM AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZ: İslamiyet'in kabulünden sonra Doğu edebiyatı etkisinde kalan şifahi Kazak edebiyatı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı edebiyatına yönelik gelişmiştir. Yeni açılan matbaalarda folklor ürünleriyle birlikte edebî eserler de yayımlanmaya başlamıştır. 1910 yılından sonra dönemin zihniyetini yansıtmakla birlikte realist ve sosyal eleştiri tarzında yazılan anlatma esasına bağlı metinlerin sayısı artmıştır. Bu süreçte Tayır Jomartbayuli'nin Qız Körelük romanının önemi ayrıdır. Bu romanda toplumsal gerçekliğin hâkim olduğu belirgindir. Çocukluk yıllarından itibaren yaşamın zorluklarına maruz kalan yazar, kendi gördüklerini ve yaşadıklarını eserlerinde estetik ifadelerle betimlemektedir. Bunun yanı sıra bu romanda dönemin zihniyeti tarihin derinliklerine inilmeden, çağın ideolojisi ile değişimleri ima edilerek, derin duygularla belirtilmektedir. Yazarın romandaki bu betimlemeleriyle toplumdaki meselelere dikkatleri çekmek istediği ortadadır. Zira romanda millî romantizm açısından yerel halkın geleneği, toplumsal aksaklıklar ve eksiklikler eleştirilmektedir; alt ve orta sınıfların yaşamı mizahi bir şekilde anlatılmaktadır. Olay örgüsünde masal ve destanlara has olağanüstü anlatımların da kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Türk edebiyatında yaygın bilinen çağdaş metin çözümleme yöntemlerinden biri kullanılmıştır. Bu bağlamda Tayır Jomartbayuli'nin Qız Körelük romanı yapı, tema ve anlatım bakımından incelenerek, metnin edebî değeri dikkatlere sunulmuştur. Metnin tahlili sırasında Kazak halkının yirminci yüzyılın başlarındaki siyasi ve kültürel yaşamı, metnin yapısı, kişi, zaman ve mekân kavramları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte metnin dil ve anlatım özellikleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Kazak Edebiyatı, Nesir, Toplumcu-Gerçekçi Yaklaşım, Mizah, Metin Tahlili.

ANALYSIS OF THE NOVEL "QIZ KÖRELİK" BY THE KAZAKH AUTHOR TAYIR JOMARTBAYULY IN TERMS OF STRUCTURE, THEME AND NARRATIVE

ABSTRACT: Verbal Kazakh literature, which remained under the influence of Eastern literature after the adoption of Islam, developed towards Western literature from the second half of the 19th century. Literary works began to be published along with folklore products in newly-opened printing houses. While reflecting the mentality of the period from 1910 on, the number of narrative texts written in the style of realist and social criticism increased. In this process, Tayır Jomartbayuli's novel Qız Körelük has a peculiar importance and place. It is evident that social realism dominates this novel. The author, who has been exposed to the difficulties of life since his childhood, describes with aesthetic expressions in his works what he has already seen and experienced. In addition, the mentality of the period is expressed in this novel with deep feelings, implying its changes with the ideology of the age but without delving into the depths of history. It is obvious that the author wants to draw attention to the issues in society with these descriptions in the novel. This is because he humorously describes in the novel the life of the lower and middle classes by criticizing the tradition of the local people, social disruptions and deficiencies in terms of national romanticism. It also seems that extraordinary narrations specific to fairy tales and epics are also used in the plot. In this study, a well-known textual analysis method in Turkish literature has been used. In this context, Tayır Jomartbayuli's novel Qız Körelük has been examined in terms of structure, theme and narrative, and the literary value of the text has been presented and indicated. In the analysis of the text, the political and cultural life of the Kazakh people at the beginning of the twentieth century, the structure of the text, the concepts of person, time and space have also been emphasized. In addition, the language and expression features of the text have been discussed.

Keywords: Modern Kazakh Literature, Prose, Socialist-Realist Approach, Humour, Textual Analysis.

Giriş

Kazak edebiyatı, nazım türünde olduğu gibi anlatma esasına bağlı eserler bakımından da çok zengindir. Doğu edebiyatının etkisinde 20. yüzyılın başına kadar daha ziyade şifahi olarak devam eden Kazak halk edebiyatı ürünlerinin çoğu ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. 1910 yılından sonra basın yayın faaliyetlerinin canlanması Çağdaş Kazak edebiyatının gelişmesine yol açmıştır. Doğu ve Batı edebiyatlarından yapılan tercüme eserlerle birlikte, telif eserler de yayımlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, roman türünde de ilk örnekler verilmiştir.

İlk Kazak romanı olarak bilinen Mirjakıp Dulutov'un *Bakıtsız Camal* (1910) adlı eserinden sonra realist ve sosyal eleştiri tarzında yazılan anlatma esasına bağlı metinlerin sayısı artmıştır. Bu bağlamda çalışma konumuzun başlığını teşkil eden Tayır Jomartbayulı'nın *Qız Körelik / Kız Görelim (Қыз көрелік)* adlı eseri Kazak edebiyatının ikinci romanı olarak bilinmektedir (Ismagulov, 2009: 32). İlk baskısı Kazan'da (1912) yapılmış bu romanda yazar, kendi hayatından kesitler sunmakla birlikte eğitimin önemine ve kadın haklarına değinmektedir. Başka bir ifadeyle bu romanda toplumun zihniyeti, dönemin sosyal manzarası ve yazarın gelecekle ilgili arzuları yer almaktadır.

Edebî eser, hiç şüphesiz onu vücuda getiren yazarın hayatı ile tarihî ve sosyal çevresiyle de yakından ilgilidir (Kaplan, 1992: 8). Bu bağlamda, yazarın edebî kişiliği hakkında kısa bilgi sunulması isabetli olur.

Gerçek adı Taylaqbay olan eğitimci ve yazar Tayır Jomartbayulı, 1884 yılında Şığıs Qazaqstan (Doğu Kazakistan) Eyaleti, Abay İlçesine bağlı Muqır köyünde dünyaya gelmiştir. Tayır Jomartbayulı, ünlü Kazak düşünürü Abay Kunanbayev'in talebesi şair Kökbay Janatayulı ve Ağaşayaq olarak tanınan ozan Berikbol Köpenulı ile akrabadır. 1937 yılında birçok Kazak aydınıyla birlikte tutuklanıp, idam edilen Tayır Jomartbayulı 1956 yılında resmen aklanmasına rağmen eserleri üzerindeki yasak 1980 yıllarına kadar devam etmiştir. Zira yazarının siyasi meselelerle sorgulanmasından dolayı, bu eserlerin Sovyet Dönemi'nde yetmiş yıl boyunca basılması, okunması ve çoğaltılması yasaklanmıştır. Kazak aydınlarının gayretleri sonucunda *Qız Körelik* romanı 1982 yılında yeniden basılmıştır.

2018 yılında Tayır Jomartbayulı'nın *Qız Körelik* romanı Ankara'daki Kazakistan Büyükelçiliği ve Keçiören Belediyesi'nin destekleriyle Aşur Özdemir tarafından Türkçeye aktarılmıştır. Edebiyat araştırmaları, edebiyat tarihleri ve okul ders kitaplarında Tayır Jomartbayulı'nın *Qız Körelik* romanıyla ilgili bilgi yok denecek kadar azdır. Hatta ön araştırma sırasında romanla ilgili ayrıntılı tahlil çalışmalarına da rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu romanın çağdaş metin tahlili yöntemlerine göre incelenmesi ve Türk kültür hayatına tanıtılması çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Metin tahlili çalışmamızın teorik ve metodolojik temeli olarak Türk edebiyatı bilginleri Mehmet Kaplan, Şerif Aktaş ve Nurullah Çetin'in teorik eserleri metodolojik kılavuz olarak kullanılmıştır. Ele aldığımız romanın edebî değerini ortaya koymak amacıyla Prof. Dr. Şerif Aktaş'ın metin tahlili üzerine hazırladığı teorik çalışmalarına başvurulmuştur. Ayrıca bu çalışmada edebiyat eleştirisi bilimine özgü karmaşık, sistematik, karşılaştırmalı, nesnel-analitik, tarihsel olarak sistematik analiz, özetleme, genelleme yöntemlerine dayalı olarak metin tahlili yapılmıştır. Toplanan veriler anlam değerine göre, *Zihniyet, Yapı, Tema, Dil ve Anlatım* alt başlıkları altında incelenmiştir. Araştırmamızda anlatma esasına bağlı metnin doğası dikkate alınarak, *Qız Körelik* romanının olay örgüsündeki kişi-mekân-zaman kavramları arasındaki bağlantı metodolojik ve teorik bilgilere istinaden sunulmuştur.

Romanın Tahlili

Zihniyet

Bir edebî metnin zihniyetiyle ilgili bilgi verirken, eserin yazıldığı döneme hâkim olan zevk ve anlayışı da göz önünde bulundurmalıyız. Aktaş'ın ifade ettiği gibi (2013: 37), her eser yazıldığı dönemi belirleyen her türlü güç ve düşünce hareketinin etkisi altında kaleme alınır veya söylenir. Bu bağlamda 20. yüzyılın başından itibaren Kazak edebiyatında gelişmeye başlayan modern hikâye ve roman türlerinde ideolojik açıdan tema ortaklığı belirgindir.

Sovyet Hükümetinin ilk döneminde kısa hacimli mensur eserler yazmaya alışkın olan yazarlar, roman hacminde eserler de yazmaya başlamışlardır. Bunun nedeni, zamanın ve insanın talebi ile zevkin değişmesidir (Shaikenova, 2019: 3). Genel olarak 20. yüzyılın başında kaleme alınan Kazak romanlarında, toplumdaki aksaklıklar, sosyal yaşam ve kadın eşitliği vb. temaların gerçekçi ifadelerle dikkatlere sunulduğunu görmek mümkündür. Bu bağlamda Tayır Jomartbayulı'nın Kazak edebiyatının ikinci romanı olarak bilinen *Qız Körelilik* adlı eserinde de siyasi ve sosyal olaylarla filizlenen yeni dönemin zihniyeti yansıtılmaktadır.

Kaplan'ın dediği gibi (1992: 8), edebî eserde anlaşılmayan bazı telmihler ancak yazarın biyografisi, çevresi veya yaşadığı devir ile çözülebilir. *Qız Körelilik* romanında da hâkim anlatıcı, insan haklarıyla ilgili görüşlerini betimlemeleri aracılığıyla sunmaktadır. Romanda 20. yüzyılın başında Orta Asya topraklarında sürdürülen yaşam manzarası çeşitli yönleriyle tasvir edilmektedir. Ancak bu romanda dönemin şartlarından dolayı siyasi konulara yer verilmemiştir. Zira eserde milletin sosyal durumu düzelmeden hür ve huzurlu yaşamının mümkün olmadığı dolaylı yollarla hissettirilir. Bu yüzden genç neslin eğitim alması, usul-u cedit okullarında kendilerini geliştirmeleri arzu edilmektedir. Fransız ihtilalinden (1789) sonra Rusya'da yaşanan 1905 devrimi, Rus sömürgesine maruz kalan Türk kökenli halkların millî mücadeleleri vb. siyasi olayların dönemin ideolojisini etkilemiş olduğu bir gerçektir. Yazar romanda Rus çağrışımını hiç kullanmamıştır. Ancak Avrupa ülkelerinin teknolojiye ileride olduğuna değinmektedir. Hazır teknolojiye para karşılığında sahip olanın başarıya ulaşamadığını ima eder. Romanın birimlerinde yer alan masal ve destanlara has anlatımlar, geleneksel yaşam şartları ve arzu edilen düşünceler yazarın duygularının ifadesi olmakla birlikte yeniçağa geçiş sürecini de göstermektedir.

Yapı

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerde yapı üzerinde dururken bu eserlerin tamamlanmış birer sistem olduğunu hatırlamak, her sistemin kendisini meydana getiren birimlerden oluştuğunu düşünmek, bu birimler arasındaki ilişkinin varlığını kabul etmek gerekir (Aktaş, 2013: 40). İlk baskısındaki şekliyle 43 sayfalık kısa bir eser olmasına rağmen *Qız Körelilik*, çok yoğun bir anlatıdır; eserin olay örgüsü de basit değildir. Bundan dolayı çok kısa olmasına rağmen "roman" olarak adlandırılmıştır (Özdemir, 2018: 13). *Qız Körelilik* romanı 12 birimden oluşmaktadır. Bu birimler romanın ilk baskısında yazar tarafından Romen rakamıyla belirtilmiştir. Söz başı başlığı altında verilen ilk birim manzum ve düz yazı karışık sunulmaktadır. *İlk birimde* Semey şehrinde yaşamakta olan İsa adlı Özbek göçmen tüccarın ailesi, birinci karısından çocuğu olmadığından dolayı ikinci defa evlenmesi ve Jakiş adlı kumasından Aynikemal adlı kızının dünyaya gelmesi anlatılmaktadır. Aynikemal çocukluğundan itibaren zeki bir kız olarak yetişir ve eğitime olan ilgisiyle kendisini gösterir. *İkinci birimde* Aynikemal'in usul-u cedit tarzında eğitim almak üzere Ufa şehrinde bulunduğu söz edilir. Dönemin zor şartlarına yılmadan memleketten uzak bölgede altı sene bulunan Aynikemal eğitimini başarıyla tamamlayıp köyüne döner. Hem zeki hem de çekici Aynikemal'in güzelliği köy arasında dillere destan olmaktadır. Aynikemal'i oğluna isteyenlerin de sayısı artar. *Üçüncü birim*, üç zengin oğullarının Aynikemal'e evlenmek isteyip, dünür geldiklerinden başlamaktadır. Bu durum karşısında kız babasının tedirgin olması olay örgüsünde şöyle ifade edilmektedir:

Eğer Aynikemal'i Adilhan'a verecek olsa diğer iki bey, İsa Bay'a ömür boyu düşman olacak. Eğer Mukaş'a vereyim dese diğer ikisi birlik olup yine İsa Bay'a düşmanlık besleyecek. "Halayığın

kendi boncuğu kendine yük.” Fehvasınca İsa Bay’ın öz kızını kocaya vermesi büyük bir mesele hâline geldi. Şimdi ne etsem de bunlardan kurtulsam diye bir çare düşünmeye başladı. Biraz düşündükten sonra kızına,

–Gözümün nuru, şu üç herife ne denecekse sen de, senin cevabını ben kabul ederim; yeterli şunlardan beni kurtar, dedi (Jomartbayulı, 2018: 34).

Aynikemal ise, bu delikanlıların arasında ayırım yapmadığını söyleyip kendi şartını şöyle anlatır:

Siz mala mülke muhtaç değilsiniz, yalnızca bilgi ve bilime muhtaçsınız. Dünyada ilim ve bilime önem veren milletler düşünüp taşınarak kimi buharlı gemi, kimi araba, kimi saat yapıp dünyaya dağıtıyorlar. Böyle yeni çıkan şeylere “icat” diyorlar. Elbette bu tür icatları siz kendiniz yapamazsınız! Lakin sizden istediğim başkadır: Her biriniz bir padişahlığa gidin! Gittiğiniz şehirleri gezerek dünyada yeni icat edilmiş üç şey bulup getirin! Üçünüzden hanginizin bulduğu şey diğerlerinden güzel, insanoğlu yapmamıştır denecek kadar olağanüstü, insan aklını âciz bırakacak düşürecek harika ve şaşırtıcı olursa hiçbir mal mülk talep etmeden ona varacağım! (Jomartbayulı, 2018: 36).

Dördüncü birimde, üç damat adayının uzak bölgelere sefere çıktığı anlatılır. Her biri ceplerine beşer bin akçe alırlar. Adilhan Bey, İngiliz Krallığı’na; Mukaş Bey, Alman Krallığı’na, Seyithan Bey ise Fransız Krallığı’na gider. Dönüş tarihlerini belirleyip “Omsk şehrinde buluştuktan sonra birlikte köye döneceğiz” diye sözleşirler. Bu birimde üç delikanlının birbirine rakip olmasına rağmen, dürüst davrandığı betimlenmektedir. *Beşinci birimde*, İngiliz kralının yaşadığı Londra şehrinin pazarından üç bin akçeye bir saatte istediğin yere götüren kilimi satın alan Adilhan’ın sevinçli durumu tasvir edilir. *Altıncı birimde*, Almanya’nın Berlin şehrine ulaşan Mukaş’ın macerası anlatılmaktadır. O da üç bin akçe karşılığında uzaktaki bir kişinin ne yaptığını görebilen dürbüne benzer türkbün adlı aleti satın alır. Türkbünde ses yoktur ve sadece görüntüyü yansıtabilmektedir. Mukaş Bey de dünyada eşi benzeri olmayan eşya bulduğuna sevinerek geri döner. *Yedinci birimde*, Fransa krallığının bulunduğu Paris şehrine giden Seyithan Bey’in acemice davranışları betimlenir. Seyithan Bey daha önce yurtdışına çıkmadığından dolayı yabancı dil bilmez. Büyük şehrin mimari özelliklerine hayran kalarak gezerken yolunu kaybeder. Paris’e ticaret amacıyla giden Kazanlı bir Nogay’ın yardımıyla ölen kişiyi hayata döndüren bir kavalı üç bin akçeye satın alır. *Sekizinci birimde*, köylerine dönmek üzere Omsk şehrinde buluşan üç delikanlı, satın aldığı icatlarını birbirine gösterirler. Hangisinin daha iyi olduğunu düşünürler. Bu tartışma romanda şöyle tasvir edilmektedir:

Üçünün de maksadı İsa’nın kızını almak olduğu için türkbün ile kıza baktılar. Aynikemal ölmüş, sağ yanına yatırılmış, öylece duruyor. Derhâl üç bey sehaba bindi ve bir saatte İsa Bay’ın avılına vardı. Varır varmaz Aynikemal’in ağzına lastikle iyice üflediler, o saat can geldi, Aynikemal tekrar hayata döndü. Bundan sonra üç bey evvelkinden daha şiddetli bir tartışmanın içine düştü (Jomartbayulı, 2018: 39).

Dokuzuncu birimde, Aynikemalle evlenmek isteyen delikanlıların münakaşası devam etmektedir. Buzun üzerine halk toplanarak, kız aranızdan kimi isterse onunla evlensin, seçimi kıza bırakın diye öneride bulunurlar. Ancak üç delikanlı seçimin kıza verilmesine razı olmaz. Bu sırada söz alan Aynikemal, şöyle diyerek tartışmaya son verir:

– Beyler, münakaşa etmeyin, birinizin diğerinizden üstün olduğunu düşünmüyorum, benim için üçünüz de aynısınız. Kimin bilim ve bilgisi bana denk ise ve kim herhangi bir alanda bilgiyle beni yenerse veya sorduğum sorulara cevap verirse veya benim bitirdiğim bir medrese gibi bir medreseden şahadetname alırsa onunla evleneceğim. Hiçbiriniz okumamışsınız, hiçbir şey bilmiyorsunuz; az da olsa bir şeyler okuyup öğrenmiş bir kişi olarak hayatımı sizin gibi gündüz yiyip içerek gece yatıp uyuyarak dört ayaklı hayvanlarca geçirmem kendime büyük bir ihanet, nefsimi büyük cinayet değil midir? Benim maksadım mal mülk sahibi bay adama kadın olmak değildir;

kim benim kadar bir ilim sahibi olup cahil halkın gönlünü, gözünü açmayı hedef olarak seçerse işte o vakit ben o adamın ömürlük hizmetkârı olurum. Ben de öyle millet hadimi, ağır yükleri yüklenmekten çekinmeyen erlerin gölgesinde yürüyerek okumamış cahil kadınların gönlünü, gözünü açmayı maksat edinmişim. Şimdi beyler, benim günahıma girmeyin, beni malın kölesi edip biçare mazlum hatunlardan biri hâline getirmeyin, size varacak durumda değilim (Jomartbayulı, 2018: 40).

Kızın bu sözleri karşısında cevap bulamayan köyün cahil delikanlıları oradan sessizce dağıldılar. Ancak boşuna uğraştıklarına ve kızın bu davranışına kızarak, bir hile yapıp kızı kaçırmayı ve zarar vermeyi düşünürler. *Onuncu birimde*, Ufa'daki Darülmualimin Medresesinden mezun olup memleketine dönen Tarambay adlı yoksul bir adamın oğlu Muhammed Ali'nin durumu betimlenir. Muhammed Ali, Kazaklar içinde yaşayan İsa adlı Özbek tüccarın Aynikemal adlı güzel kızı olduğunu duyarak, onun evinde birkaç gün misafir olur. Bu sırada kızı yakından tanıma fırsatı bulur. Kız da onu inceler; birbirinin huyunu, tabiatını ve ahlakını da beğenen gençler birbirinden pek hoşlanırlar. Sonsuza dek birlikte olacaklarına söz verirler. Daha sonra Aynikemal manzum ifadelerle anne babasına mektup yazarak, Muhammed Ali ile evlenmeye razı olduğunu bildirir. Anneler ve babası da Muhammed Ali'yi beğenmişlerdir ve kızlarının tercihini desteklerler. Bu haberden etraftakilerin haberdar olmasını istemezler. Zira etraftakilerin Muhammed Ali ile Aynikemal'e zarar edeceğinden korkarlar. *On birinci birimde*, iki sevgili, kızın anne babasının yardımıyla gizlice köyden uğurlanır. Semey şehrine gidip nikâh kıydırıp, düğün yaparlar. Bu duruma Muhammed Ali'nin anne babası da sevinirler. Olay örgüsünde mutlu çiftlerin evlilikten sonraki hayatı şöyle tasvir edilmektedir:

Muhammed Ali oğlan çocuklarını, Aynikemal ise kız çocuklarını okutuyordu; böylece ikisi de halka birinci derecede faydalı adamlar olarak ömür sürmeye başladılar (Jomartbayulı, 2018: 44).

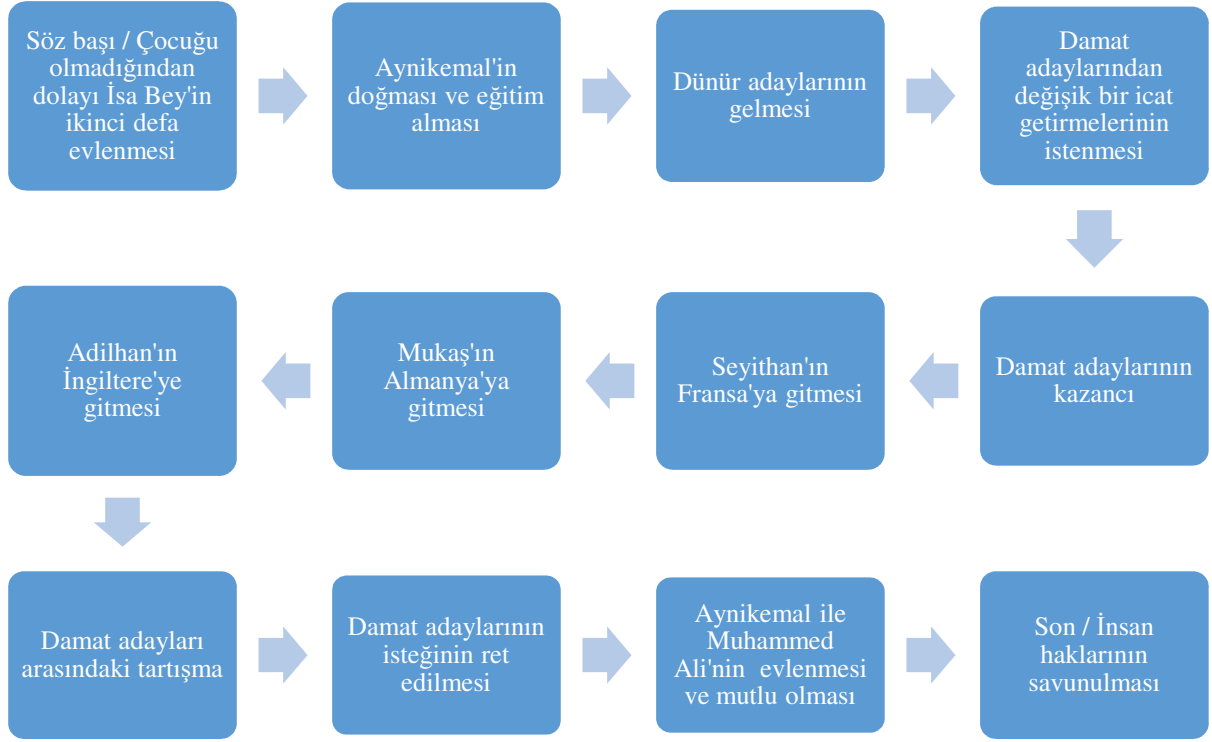
Romanın *on ikinci birimi* ise sonuç niteliğinde sunulmuştur. Hâkim anlatıcı, mezkûr kız seçici beylerin cahil ve bilgisiz olduklarından dolayı Aynikemal'e sahip olmadığını anlatır. Ancak bu mezkûr kız seçici beyler o kadar para harcayıp, kızın gönlünü almayı denemesine rağmen hiçbirisi başarılı olmadılar. Onlar da bu başarısızlığın nedenine kaderimiz derler. "Allah nasip etmemiş" diye Cenabıhakk'a bağlayıp günahkâr olurlar. Hâkim anlatıcı, bu durumu eleştirerek herkesin tercih hakkının olduğunu şöyle bildirmektedir:

Allah Teala için insanın farkı yoktur, her insane ihtiyar vermiştir Allah. Ayrıca Padişahımız Hazretleri "Herkesin erki kendisindedir; gerek erkek gerek kız, akil baliğ olan kişiyi hiç kimse bir şeye zorlayamaz." diye kanun nizam çıkardı.

Erk sahibi bahtlı kızlar ileride kendisini rezil ve perişan etmeyecek birini sevmeye gayret ederler. Kimi sevip kiminle ömür sürseler iyi bir hayatları olur; akıl ve feraset sahibi kızlar, bülüğa erdikten sonar bunu düşünerek kendi dengini ararlar, kendileri için hangi adam hayat arkadaşı olmaya daha layık sa onu arayıp bulmaya çalışırlar. Anlayışı kıt ve akılsız kızlar ise "Kör tavuğa her şey buğdaydır" fehvasınca erkek olsun da nasıl olursa olsun diye düşünürler ve ana babasının kendisini üç beş kuruş karşılığında satmasına razı olurlar (Jomartbayulı, 2018: 45).

Hâkim anlatıcı, romanın sonunda sevdiği kişiyle değil, anne babası ile akrabalarının tercihiyle evlenmekte olan genç kızların mutsuz durumuna acıdığını dile getir. Olay örgülerinde (Şema 1) toplumdaki meselelere değinerek, eğitimin önemine ve insan haklarına dikkatleri çevirmek ister.

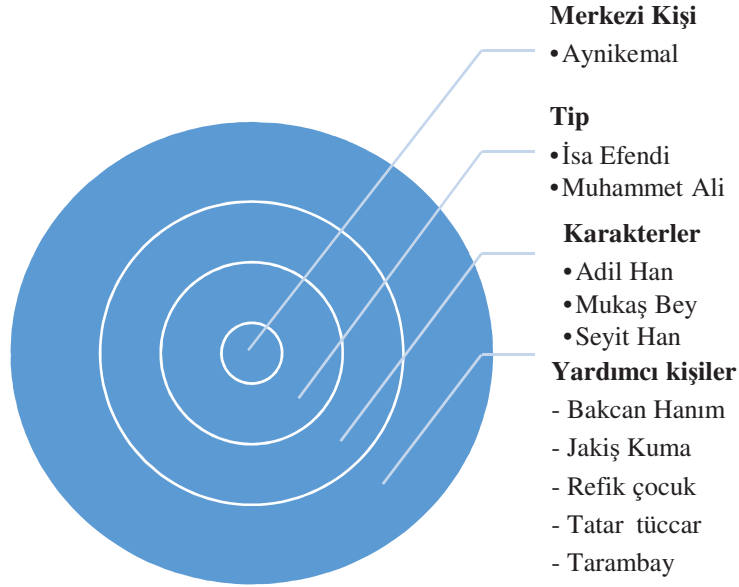
Şema 1.Qız Körelık romanında olay örgüsünün gelişmesi ve birim adları

Kişi unsurları:

Hangi şekilde olursa olsun, şahıs kadrosunu teşkil eden fertler itibari âlemden ve bu âlem içinde yer alan diğer unsurlardan ayrı düşünülemezler. Eserde tezahür eden şekliyle, çok defa itibari âlemi şekillendiren unsurların başında şahıs kadrosuna has hususiyetler yer alır (Aktaş, 1991: 148-149).

Qız Körelık romanında İsa Efendi ile Aynikemal hariç kişi unsurlarıyla ilgili ayrıntılı tasvir yapılmamıştır. Kişi kadrosu fazla değildir. Olay örgüsü merkezî kişi etrafında gelişir. Bu bakımdan romandaki kişi kadrosunu *Merkezî kişi, Tip, Karakter ve Yardımcı kişiler* olarak (Şekil 2) göstermek mümkündür.

Şekil 2. *Qız Körelık* romanında kişi kadrosunun özellikleri

Romanın merkezî kişisi olan Aynikemal, İsa'nın kızıdır. Hem akıllı ve eğitim almış hem de güzel bir kızdır. Romanda Aynikemal'in tasviri şöyle yapılmaktadır,

Pek zeki ve kavrayışlı bir kız olan Aynikemal, on yaşını doldurmadan iptidai ve rüştiye sınıflarını bitirdi. Aynikemal'in zekâ ve kavrayışına muallim de hayret ediyordu zira kız, dünyada bu denli zeki insan bir var mıymış dedirtecek kadar zeki idi. Ayrıca Aynikemal birlikte okuduğu Kazak balalarının tembelliğine üzüldü ve bu hususla ilgili daha on yaşında iken düşünüyor, şiir yazıyordu. Yine yeni çıkan romanları, İbrahim Kunanbayoğlu'nun şiirlerini ve ibretli hikâyeleri de çok okuyordu (Jomartbayulı, 2018: 25).

Romanda çağdaşı insanlardan farklı bir kişiliğiyle tip olarak betimlenen İsa Efendi, merkezî kişi Aynikemal'in babasıdır. Yeniçağa uygun olarak eğitim almanın önemini sezinmektedir. Kızının eğitim almak için uzak bölgelere gitmeyi istemesini ve evlenmeyle ilgili görüşlerini destekler. Romanda İsa Efendi'nin tasviri şu ifadelerde verilmektedir,

Az çok tahsil görmüş İsa her şeyden haberdardı lakin yerli halkın parti, dava, niza işlerine karışmazdı; bundan dolayı da ekseriyet tarafından sevilip sayılırdı; nüfusa bile Kazak olarak yazılmış, Kereyler ile aynı nahiyede yaşamaya başlamıştı; Kazak geleneklerine göre yer içer, onlardan biri gibi yaşardı. İsa, herkesin sevgisini kazanmış sevimli bir bay idi. Yalnız, mal mülk sahibi bu zavallının elli yaşına gelmesine rağmen çoluk çocuğu yoktu. Dolayısıyla İsa bay, çocuğu olmayışına pek üzüldüyordu (Jomartbayulı, 2018: 23).

Olay örgülerinin gelişmesinde yardımcı kişilerin de katkısı vardır. Bakcan Hanım, İsa'nın birinci karısıdır. Kocasının biricik kızı Aynikemal'in uzak bölgelere gitmesini istemez. Komşu köyden varlıklı birisinin oğluyla evlenmesini isabetli görmektedir. Jakiş, İsa'nın kuması ve Aynikemal'in annesidir. Fakir bir ailenin kızı olduğundan dolayı 50 yaşındaki İsa Efendi'nin kuması olmaya razı olur. Jakiş'in ikinci çocuğu Refikbay ise, Aynikemal'in erkek kardeşidir. Romanda Refikbay ile ilgili bilgiler şöyle verilmektedir,

İmdi Aynikemal, medreseyi beş yılda bitirip altıncı yıl memleketine dönmeye karar verince baharda evine mektup göndererek "Semey'de 7 Mayıs'ta at hazır olsun." diye yazdı. Artık Ufa'da yaşaması için bir sebep kalmamıştı. O gittikten sonra hamile kalan öz anası Jakiş oğlan doğurmuştu; çocuğun adını Refikbay koymuşlardı. Ardından doğan kardeşi altı yaşına basmıştı. İşte

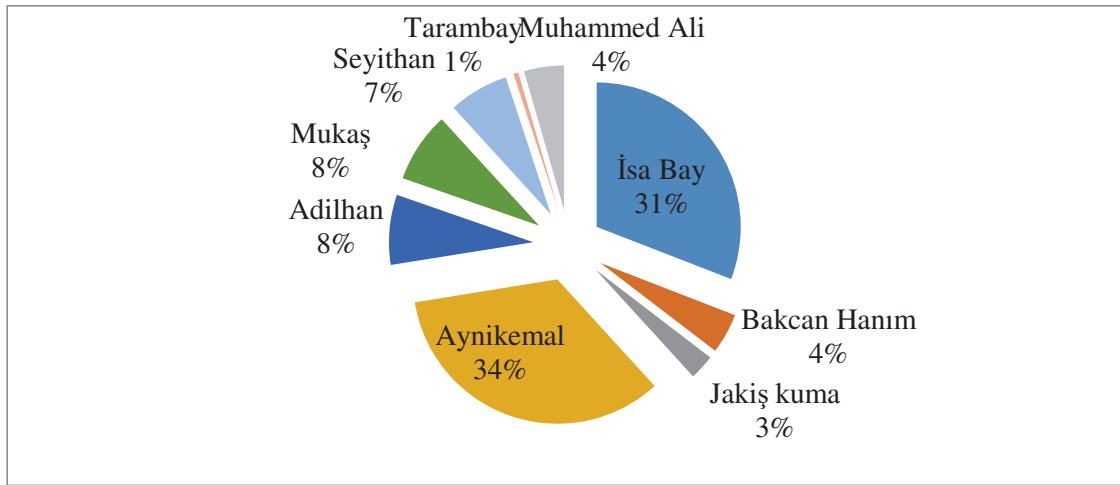
hem bu küçük kardeşini bir an evvel görmek isteyen hem de elini ve akrabalarını çok özleyen Aynikemal, bir an evvel memleketine varmak üzere trene bindi (Jomartbayulı, 2018: 32).

Olay örgülerinde karakter olarak karşımıza çıkan kişiler damat adaylarıdır. Zengin oğlu olmasına rağmen okullarda usul-u cedit eğitimi almamış bu şahıslar Aynikemal'in takdirine mazhar olamaz. Damat adaylarının tasviri kadimci zihniyet etkisinde gelişen bireyleri çağırıştır-maktadır. Olay örgüsünde şöyle betimlenmektedir,

Argın uruğundan Adilhan Kıvandıkoğlu, Nayman uruğundan Mukaş İmanbayoğlu, Kerey uruğundan Seyithan Atıgayoğlu üçü de bay, mala mülke ihtiyacı olmayan beylerdi. Üçünün de muradı bir bakanın bir daha baktığı, güzelliği dillere destan olmuş bir kız almaktı. Üçü de gezme-dik yer bırakmamışlar lakin gönüllerindeki güzel kıızı bulamamışlardı (Jomartbayulı, 2018: 32).

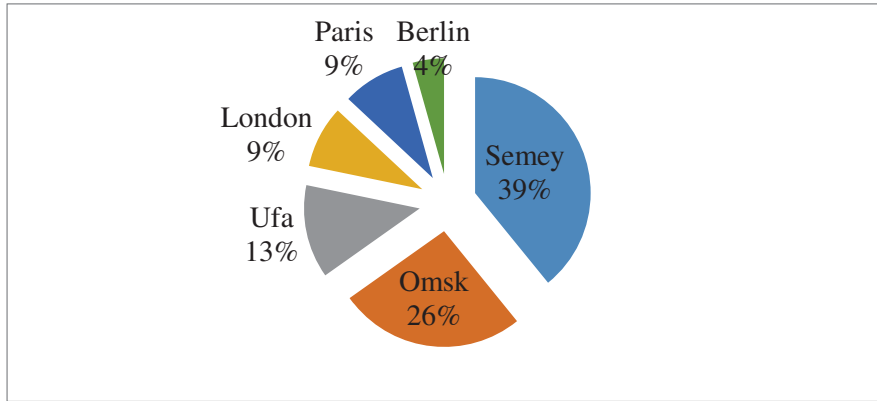
Olay örgüsündeki kişi unsurlarının yüzdesine baktığımızda daha çok Aynikemal ve İsa Bay adlarının anıldığını (Şekil 3) görmek mümkündür.

Şekil 3. Qız Körelık romanında kişi unsurlarının yüzdesi

Mekân unsurları:

Qız Körelık romanında mekân unsurunun ayrıntılı tasviri yapılmamıştır. Hâkim anlatıcı kişinin, mekân ve zaman unsurlarının tasvirine değil, düşüncelerini yansıtmak amacıyla temaya önem vermeye çalıştığı söylenebilir. Olaylar Semey şehrinin bir köyünde geçmektedir. Taşradan şehirlere, şehirlerden yurtdışına kadar giden mekân betimlemelerinde eğitim teması ön planda görülmektedir. Bu ifadelerle hâkim anlatıcının büyük şehirlerdeki ve Avrupa'daki gelişmelere dikkatleri çekmek istediği ortadadır. Mekân adlarının kullanılış yüzdesine istinaden, Semey, Omsk ve Ufa şehirlerinin sırasıyla daha sık belirtildiği görülmektedir (Şekil 4). Zira yazar bu şehirlerin adını birkaç kere anarak, bölgedeki hayat şartları, eğitim kurumları ve ulaşım araçlarıyla ilgili kendi gözlemlerini yansıtmaktadır.

Şekil 4. *Qız Körelık* romanında mekân adlarının yüzdesi

Zaman betimlemeleri:

Zaman, romanda kendisine yer verilen olayların geçtiği, olup bittiği, cereyan ettiği nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılayan bir kavramdır (Çetin, 2009: 126). *Qız Körelık* romanında 20. yüzyılın başında Kazak toplumundaki sosyal meseleler söz konusu olmaktadır. İleriye veya geriye yönelik zaman atlama tekniği yapılmaksızın bir ailenin 5-6 senelik yaşamı zaman betimlemesi açısından sırasıyla anlatılmaktadır. Romanın merkezî kişisi Aynikemal'in 10 yaşına kadar köyde eğitim alması, daha sonra eğitimini geliştirmek amacıyla Ufa'da altı sene bulunması romandaki zaman akışını göstermektedir. 20. yüzyıl başında şehirlerarası ulaşım şartlarının zor olduğu şu zaman ifadelerinden anlaşılmaktadır,

Bir iki günde Omsk şehrine geldi, oradan nehir vapuruna binerek üç dört günde Semey'e ulaştı (Jomartbayulı, 2018: 32).

Bunun yanı sıra romanda zamanla ilgili masalsı ifadelerle rastlamak mümkündür: *Üstüne binip uçacak olursanız bir saatte istediğiniz yere varırsınız. Ayrıca bunun adı fener değil "sehab"dır* (Jomartbayulı, 2018: 32).

Hâkim anlatıcı, olay örgülerinde zamanın kıymetli olduğunu ve gençlik çağında alınan eğitimin verimli olduğunu hissettirmeye çalışmaktadır.

Tema

Olay örgüsünde yer alan her birim, başka birim veya birimlerle ilişkilidir. Olay örgüsünü oluşturan birimler arasındaki ilişkinin en kısa ve yalın ifadesi metnin temasıdır (Aktaş, 2013: 26).

Eğitimin önemi, sosyal aksaklıklar ve kadın eşitliği temeline dayanan bir olay örgüsü etrafında kurgulanan *Qız Körelık* romanında bireyin sosyal şartlar karşısındaki mücadelesi söz konusu olmaktadır. Romandaki bu temel düşünce, gerçekçi ve masalsı ifadelerle karışık sunularak, imkân ve imkânsızlığı temsil etmeleriyle de somutlaştırılabilir. Çalışmamızın Yapı bölümünde sunduğumuz birimlerin ortak payına dayanarak, *Qız Körelık* romanının ana teması "sosyal adalet ve eğitimin önemi" olarak belirtilebilir.

Dil

Aktaş'ın ifade ettiği gibi (2013: 50), her metin beraberinde yazılı veya sözlü söz servetini getirir. Geleneksel halk hikâyesi tarzında keleme alınan *Qız Körelık* romanında kalıp ifadelerle, atasözü ve deyimlere, yabancı sözcüklere yer verilmeden, halkın günlük konuştuğu dil aracılığıyla mensur ve manzum ifadelerle tasvirler yapılmaktadır. Diyaloglarda da konuşma dilinin özelliklerine fazlaca rastlanması roman kişilerinin kimliğini yansıtmaktadır. Romanın daha ilk cümlesinden başlayarak yalın bir dil ile kurulan sade üslûbun eserin sonuna kadar devam ettiği

belirgindir. Hâkim anlatıcının, kişiler arasında gelişen diyaloglarda da bu kısa ve yalın cümleleri tercih ettiği görülmektedir.

Anlatım

Aktaş'ın dediği gibi (2013: 16-17), her metnin kendine özgü anlatım biçimi vardır. Bazı metinler öğretmeyi, bazıları düşündürmeyi, kimileri sezdirep duygulandırmayı amaçlar. *Qız Körelik* romanında Tanrısal anlatım konumu görmek mümkündür. Bu anlatıma "hâkim anlatıcı" da denilmektedir. Tepebaşı'ya göre (2012: 179), bu anlatım konumunda anlatıcı, tıpkı diğer anlatıcılar gibi gerçekte yazar tarafından yaratılmış olup romanların kurmaca kahramanları gibi özgün kişilikleriyle tanınırlar.

Bunun yanı sıra *Qız Körelik* romanında eleştirel anlatım belirgindir. Romanın büyük bir kısmında hâkim bakış açısıyla dikkatlere sunulan olay örgülerinde fiil/isim kipleri, üçüncü tekil kişi "o" zamiriyle çekimlenmektedir. Aslında romanda kahraman-anlatıcının dikkatiyle sunulan kısımlar, hikâyenin içinde bir hikâye şeklinde sunulan ve hâkim bakış açısı içinde yer alan kısımlardır. Romanda yazar olayın düğümünün çözümü için hikâye içinde hikâye yaratmıştır. Müellif eserinde destan ve masal anlatı unsurlarına çok yer vermiştir. Bu elbette medrese tahsili görmüş, Rus ve Batı edebiyatlarını yakından tanıyan müellifin gerçek romanı bilmediği anlamına gelmez.

Tayır Jomartbayulı romanda destan ve masal anlatı unsurlarına yer vererek hem olay örgüsünü ilgi çekici hale getirmiş hem yerli ve millî unsurları romana sokmuş hem de anlatıya farklı bir estetik boyut kazandırmıştır (Özdemir, 2018: 14). Hâkim anlatıcının, romanın gelişme kısmında okurunun dikkatini çekmek için hayali, gerçek dışı ve olağanüstü ifadelerle yer verdiği görülmektedir.

Roman tekniği bakımından eleştirilecek birçok yönü bulunmasına rağmen gerek anlatımı gerek dili gerek olay örgüsü gerekse tezi ile *Qız Körelik* romanı Kazak edebiyatı tarihinde önemli yere sahip bir eserdir. Bir eğitimci olan Tayır Jomartbayulı'nın asıl maksadı haddizatında güzel bir roman yazmak değil, devrin tutulan türü olarak romandan faydalanarak düşüncelerini en hızlı ve ilgi çekici bir şekilde okuyucuya ulaştırmaktır (Özdemir, 2018: 14).

Romanda mektuplaşma üslubu, nesir ve nazım karışık ifadeler yazarın his ve duygularının tercümanı olarak sunulmaktadır. Yazarın, merkezî kişi Aynikemal'in ağzından sosyal aksaklıkları yansıtarak, topluma didaktik bakımdan doğruyu göstermeye çalıştığı ortadadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Qız Körelik romanı, olay örgüsü, dili, üslubu ve iletisi bakımından Kazak nesrinde çığır açan bir eserdir. Kadın hakları meselesi Kazak edebiyatı için yeni bir tem değildir. Ancak Tayır Jomartbayulı'nın meseleyi ele alışı çağdaşlarının Mirjakıp Dulatov'un anlatımından oldukça farklıdır. Zira Tayır Jomartbayulı eserinde geleneksel Kazak anlatı unsurlarını alabildiğine kullanmış, ayrıntıya girmemesine rağmen olay örgüsünü karmaşıktırmış, mekânı Avrupa'ya kadar genişletmiş, en önemlisi ise başlık karşılığı rastgele kişilere verilen kızlara bir çıkış yolu göstermiş, umut ışığı olmuştur. Olay örgüsünde merkezî kişi konumundaki Aynikemal'in babası Taşkentli Özbek, annesi yerli Kazaktır. Köyde Tatar öğretmenden okuma yazma öğrenen Aynikemal, Ufa'ya giderek eğitim alır. Olay örgüsünde Özbek kimliği (Sart ifadesiyle) yerleşik tüccarı andırmaktadır; Tatar kimliği ise, eğitimci olarak tasvir edilmektedir. Yerel halkın ise kadimci zihniyetin etkisinde olduğu çağırıştırılmaktadır. Yerli zengin yöneticiler itibarını kullanarak kız babasını sıkıştırır ve istediği olmayınca etnik çatışma yapmayı planladığı ima etmektedirler. Yazar böylece roman türünün aracılığıyla toplumdaki insan haklarını didaktik bakımdan ele alarak, çözüm önerilerini sunar. Etnik kimliklere bölünmeden vatan topraklarına sahip çıkılması gerektiğini hissettirir. Dolayısıyla kökeni ve inancı ortak Kazak, Özbek ve Tatar gibi Türk kökenli Müslüman halkların birbiriyle kaynaşan huzurlu yaşamından kesitler sunar.

Romanda yer alan olağanüstü olaylar Doğu edebiyatının geleneksel destan ve masallarından esinlenerek anlatılmaktadır. Bu bağlamda yazar, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi Batı

ülkelerini ütöpik mekân niteliğinde göstererek, Avrupa'daki yenilikleri ve gelişmeleri vurgulamaktadır. Olay örgüsünde güzelliği dillere destan olan kıza aşk damat adayları, kızın gönlünü kazanmak için binlerce parasını harcıyıp Avrupa'ya giderler ve oradan harika icatları satın alırlar. Bu şekilde kızın gönlünü kazanırım diye sevinirler. Ancak hiçbir çağdaş eğitim almış bilgin kıza layık bir damat olayım diye gayret göstermezler. Hatta bu damat adayları kendileri mektep görmemiş cahil olmasına rağmen, itibarlarına ve mal varlıklarına güvenip, kız ailesinin karşısında hava atarlar. Bu ifadelerle yazar, topluma açık mesaj vermektedir. Metnin ana düşüncesinin bölgedeki birlik berberlik ve eğitim almanın önemi olduğu belirgindir. Romanda sadece kadın hakları değil, erkeklerin toplumdaki yeri de anlatılmaktadır. Bu bağlamda fakir olmasına rağmen bilgin delikanlı Muhammed Ali'nin de kazanmasına şans verilmektedir. Bunun yanı sıra aile huzuru, ailedeki anne ve babanın desteği ve geleneksel örf-adetlerin topluma etkisi söz konusu olmaktadır. Yazarın düşüncesi "İnsan haklarının korunması lazımdır. Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerden hazır icatları alacağımıza, kendimizi geliştirerek yeni icatları kendimiz üretilim. İdealimiz olan amacımıza ancak bu şekilde ulaşabiliriz" ifadesiyle pekişmektedir. Yazarın bu önerileri günümüz için de geçerlidir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTAŞ, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Metinlerin Tahlili*. Ankara: Berikan Yayınları.
- ÇETİN, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap Yayınları.
- ISMAGULOV, Zh. (2009). "Романның алғашқы үлгілері" *Қазақ романы: өткені мен бүгіні* ("İlk Kazak romanları" *Kazak Romanı: Geçmiş ve Bugünü*). Almatı: Almatı Baspaüyі.
- JOMARTBAYULI, T. (2018). *Kız Görelim Romanı*. (Türkçeye aktaran: Aşur Özdemir). Ankara: Sonçağ Yayınları.
- KAPLAN, M. (1992). *Hikâye Tahlilleri*. 4. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZDEMİR, A. (2018). "Kız Görelim Romanı hakkında". *Tayır Jomartbayulı. Kız Görelim Romanı*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- SHAİKENOVA, G. (2019). "Kazak Edebiyatında Roman Türü ve Gelişmesi". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.2, (1), 1-7.
- TEPEBAŞLI, F. (2012). *Roman İncelemesine Giriş*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.